

Tähendus vestluses: kontekst, kavatsused ja suhtlemine

Piibi-Kai Kivik

Tartu Ülikool

Käesolev artikkel on ajendatud probleemist, kuidas defineerida konteksti vestluse analüüsis, mis vaatleb tähenduste konstrueerimist emakeele ja võõrkeele rääkija vahelises suhtluses. Vajadus määratleda lausungi tähendust kontekstis kätkeb endas lisaks empiirilistele otsustele teoreetiliselt olulisi tähelepanekuid lausungi tähenduse ja pragmaatilise funktsiooni omavahelisest suhtest ning tähenduse konstrueerimisel osalevatest mehhanismidest ja nende suhtest. Üheks keskseks mõisteks on kontekst, mis on ühenduslüliks erinevate keelelist tähendust käsitlevate lähenemiste vahel.

Artikkel keskendub konteksti mõistele, tuues välja võrreldavaid lähenemisi semantilise teooria, interaktsioonilise sotsiolingvistika ja arvutuslingvistika vallas kirjutavatelt autoritelt. Pikemalt peatume mõnel mõistel, mis on abiks konteksti praktilisel kasutusel vestluse analüüsis, nagu kontekstualiseerimine, osalusraamistik ja raamistamine (*framing*). Seejärel vaatame paari näidet eestikeelsest vestlusest eestlaste ja ameeriklastest eesti keele õppijate vahel, kus tähenduse konstrueerimise protsessi analüüsis on tulemuslik rakendada eelpoolkirjeldatud teoreetilisi kontseptsioone.

1. Kontekst ja pragmaatika

Konteksti mõiste seondub eelkõige pragmaatikaga. Paarkümmend aastat tagasi võis väita, et kontekst on oma laialivalguvuse tõttu teatud "kontseptuaalne prügikast" (Clark, Carlson 1981, vt Akman 2000: 745). Kahekümne aastaga on see paljuski täpsustunud ja selginenud. Nt Akman (2000) annab põhjaliku ülevaate erinevate kontekstiaspektide analüütilistest käsitlustest antropoloogilises lingvistikas, etnometodoloogias, sotsiolingvistikas.

Teoreetiline lingvistika huvitub kontekstist nn indeksikaalsete keelenähtuste (anafoor, deiksis, grammatiline aeg) analüüsimisel, ent nagu Bunt ja Black (2000) märgivad, ei ole kontekstuaalse informatsiooni kodeerimine lingvistilises vormis piiratud mitte väikese arvu keelelise vormi aspektidega, vaid on väga levinud

nähtus. Nii näiteks kodeerib definiitse nimisõnafraasi kasutaja ka oletusi uskumuste kohta, mis tal on kuulajaga ühised, sõnajärg ja prosodia kodeerivad kõneleja kavatsust liigendada informatsioon kuulaja jaoks uueks ja teadaolevaks jne. Pragmaatiliste suhete lingvistilises osas tuleb arvesse võtta praktiliselt kõike: süntaksit, prosoodiat ja semantikat.

Bunt ja Black (2000) peavad selguse toomist konteksti mõistesse väga oluliseks ka sotsiolingvistika seisukohalt, sest sageli on transkriptsiooni ja andmeanalüüsi suhtes rakendatavad kontseptsioonid ebateoreetilised ja juhuslikud.

Arvutuslingvistika seisukohalt on oluline konkreetsete representatsioonide loomine, mis on olnud küllalt edukas nt anafoori, deiksise, presupositsiooni jmt puhul, kuid vähem teiste kontekstuaalsete nähtuste juures. Bunt ja Black (2000: 15) rõhutavad, et arvutuspragmaatikas, nagu kogu lingvistilises pragmaatikas ei piisa ainult tähelepanust keelelistele nähtustele, mis on keelekasutuse aspektidega seotud, vaid on vaja uurida nende nähtuste ja konteksti vahelisi süstemaatilisi seoseid.

Nad eristavad **staatilist** konteksti, sh uskumusi, mille osalejad toovad endaga suhtlussituatsiooni (nt ettekujutus tüüpilisest teendindusdialoogist, sarnane skeemi mõistele) ja **dünaamilist** konteksti, mille tekitab igasugune suhtlusakt, mis nii suunab kui ka piirab osapoolte järgnevat käitumist ja annab ressursid vastastikku ligipääsetavate teadmiste jaoks, mida saab kasutada järgnevate lausungite kavandamiseks ja tõlgendamiseks. Näiteks on viitava väljendi referendi kindlustamine lausungi tõlgendamise üks aspekte, milleks on vaja piisavat konteksti representatsiooni. Vahetus inimestevahelises suhtlussituatsioonis ei kasuta kõnelejad ainult lingvistilist konteksti ("see, millest oli juttu eelnevalt"), vaid ka visuaalset ja semantilist konteksti, integreerides keelelist ja mittekeelelist informatsiooni.

Bunt (2000: 98) eristab dialoogi kontekstis viit kontseptuaalset kontekstidimensiooni: semantiline, kognitiivne, füüsiline-tajuline, keeleline ja sotsiaalne; kusjuures kognitiivse dimensiooniga samastub kaht liiki informatsioon: teadmised dialoogipartneri kohta ja teadmised iseenda infotöötlemisseisundi kohta. Et laialivalguvat konteksti mõistet piiritleda (kõnelejat mõjutab ju näiteks ka päikese- paiste või peavalu) võtab Bunt kasutusele konteksti **lokaalse** aspekti, mis on ainult selline kontekst, mida saab suhtluse läbi muuta. Igal

eelpoolnimetatud dimensioonil on lokaalsed ja globaalsed aspektid. Bunt (2000: 146) väidab, et lokaalse konteksti representatsiooni saab kõige paremini konstrueerida neljast komponendist koosnevana:

- agendi uskumused ja kavatsused ülesande valdkonna (*domain*), suhtluse ja partneri uskumuste ja kavatsuste kohta;
- informatsioon infotöötlemiseseisundi ja füüsilise ning tajukonteksti kohta (suhtlus ja tajukanalid, osalejate kohalolek ja tähelepanu);
- interaktiivne ja reaktiivne surve teostada suhtlusakte vastavalt sotsiaalsetele kohustustele (lokaalne sotsiaalne kontekst);
- keeleline kontekst: sündmuste kirjeldus, millest dialoog senini koosneb ja võimaliku kavandatud tulevase dialoogi representatsioon.

2. Sotsiaalne keeleteadus, kontekst ja kavatsused

Konteksti on püütud jagada laiemaks ja kitsamaks, mikro- ja makro-, lokaalseks ja globaalseks, “väliseks” ja “suhtlussiseseks”, keeleväliseks ja metalingvistiliseks jne kontekstiks.

Interaktsioonilises sotsiolingvistikas ja kõneetnograafias on konteksti mõiste mitmekihiline. Eristatakse laiemat ja kitsamat konteksti, ning tuuakse sisse kontekstualiseerimise mõiste, mis pärineb Gumperzilt. Auer (1992: 4) defineerib kontekstualiseerimist kõige üldisemalt kui kõiki kõnesituatsioonis osalejate tegevusi, mis muudavad asjakohaseks, revideerivad või tühistavad ükskõik millise konteksti aspekti, mis omakorda vastutab lausungi tõlgenduse eest selle konkreetsetes esinemiskohas, näiteks kõnežanr, kõneakt, toonaalsus (*key*), teema, või osalejate rollid (kõneleja, pealtkuulaja jt), sotsiaalsed suhted osalejate vahel, kõneleja ja edastatava informatsiooni vaheline suhe (modaalsus). Kitsam, Gumperzi traditsioonis kontekstualiseerimine tähendab konkreetsete kontekstualiseerimis-märguannete (*contextualization cues*) kasutamist osalejate poolt.

Sotsioloogilise ja etnograafilise lähtekohaga keeleuurimine mõistab keelt kui sotsiaalset tegevust. Samas nendivad näiteks Bauman ja Briggs (1990: 62): *to say that language use is social action is, however, much easier than to develop frameworks that can identify and explain the nature of this dynamism.*

Duranti ja Goodwini toimetatud kontekstiteemaliste artiklite kogumik (1992) keskendub dünaamilisele kontekstikäsitlusele, mis vastandub traditsioonilise sotsiolingvistika arusaamale kontekstist kui staatilisest ja püsivast, mida iseloomustavad ette kindlaks mää-

ratud karakteristikud, mis põhinevad peamiselt Hymes'i SPEAKING mudeli elementidel (Hymes 1972). Goodwin ja Duranti nimetavad konteksti mõiste laiendamisse ja täpsustamisse panuse andnud alade hulgas kõneetnograafiat, kommunikatsiooniuuringuid, etnometodoloogiat, konversatsioonianalüüsi, intertekstuaalsuse uurimist. Peamine teoreetiline seisukoht nendel aladel on konteksti vaatlemine protsessina, mida loovad suhtlussituatsioonis osalejad, mis viitab diakroonilistele ja sünkroonilistele sidemetele eri "tekstide" või diskursuste vahel (Goodwin, Duranti 1992).

Konteksti mõiste juurest liigutakse edasi "kontekstualiseerimise" juurde (Gumperz, vt Bauman, Briggs 1990). Bauman ja Briggs (1990: 69) iseloomustavad kontekstualiseerimist kui aktiivset läbirääkimisprotsessi, kus osalejad refleksiivselt jälgivad esiletulevat diskursust, väljendades hinnanguid selle struktuurile ja tähendusrikkusele kõnes endas: *...involves 'an active process of negotiation in which participants reflexively examine the discourse as it is emerging, embedding assessments of its structure and significance in the speech itself'* Kontekst mitte ainult ei peegelda sotsiaalseid suhteid, vaid ka muudab neid.

Intentsionaalsus st keelekasutajate kavatsused (nagu ka teised psüühilised seisundid) on keeleuurimise empiirikas teadagi problemaatiline uurimisobjekt. Seepärast hoiatab nt Duranti (1997), et individuaalsetele kavatsustele saab viidata ainult juhul, kui need kavatsused on mingil moel keelekasutuses selgelt väljendunud. Veelgi rangem on etnometodoloogiast juhinduva konversatsioonianalüüsi suhtumine: mida ei ole võimalik empiiriliste andmete põhjal näidata, see tuleb analüüsist kõrvale jätta. Samas on uurijaid, kes lubavad endale opereerimist kavatsuste ja uskumustega ka vestluskorpuse analüüsis (nt Andersen 2001, milles pragmaatiliste partiklite kvalitatiivne analüüs lähtub vestluses osalejate kavatsustest ja suhtumistest).

Schegloff (1996: 109) peab kavatsust võimalikuks lähtepunktiks ainult traditsioonilise, isoleeritud lausele või lausungile keskenduva lähenemise puhul. Ent kui lähtuda konkreetsest lausungist konkreetse kontekstis konkreetsetel hetkel, ei saa Schegloffi väitel lausung ega kõneleja lähtuda mitte kavatsustest, vaid ainult sealt, kus eelnev diskursus pooleli jäi. Kuna konversatsioonistruktuuris on oluline järgnevus, mõjutab lausungi positsioon vestluses ka lausungi grammatikat, ning tuleb rääkida

mitmetest, positsioonitundlikest grammatikatest (Schegloff 1996: 111).

Duranti (1997: 319) vaidleb vastu intentsionaalsuse, teadvusseisundite esmatahtsaks pidajaile (nt kõneaktide teooria, eriti Searle'i käsitluses), et "täendus ei ole mitte ainult inimeste teadvuses, vaid ka (minu rõhuasetus – PK) rutiinsetes tegevustes ja kasutuselolevates esemetes" Seega on Duranti kui lingvisti seisukoht väljendatud mõnevõrra leebemalt kui etnometodoloogide ja konversatsioonianalüütikute oma, kes tähtsustavad vaid sotsiaalsetes suhetes loodavat ja esiletulevat tähendust.

Rangelt andmetel põhineva empiirilise analüüsi vajaduses ei saa kahelda, ent keskseks saab küsimus, mida ikkagi andmete hulka lugeda. Ilmselt ei saa tekkida olukorda, kus sotsioloogilise, etnograafilise või pragmaatilise taustaga uurimistöö püüaks tähendust käsitleda kontekstist lahutatuna. Ent mis ikkagi on kontekst ja mida täpselt on vaja piisava analüüsi jaoks, sõltub sageli konkreetsest aladistsipliinist ja uurimuse eesmärgist. Konversatsioonianalüüs eelistab enim lokaalset, suhtlussisest konteksti. Kitsalt järgnevusele ja vooruvahetusmehhanismidele keskendumist on kritiseerinud nt Goffman (1981 [1979]: 441), kes väidab et eelnevast kõnevoorst ei piisa kontekstiks, mida arvesse võtta. Etnometodoloogid rõhutavad laiema institutsioonilise ja sotsiaalse konteksti vajalikkust (nt Cicourel 1992).

3. Osalusraamistik

Interaktsioonilise sotsiolingvistika tähtsaks mõisteks on osalus. Osalus on keskseks sellistes analüütilistes struktuurides nagu *Participant Structure* (Philips), *Participation Framework* (Goffman) ja *Participant Framework* (Goodwin). Kaasaegne konversatsioonianalüüs kombineerib enamasti Goffmani osalusuhete analüüsi kitsamas mõistes vestlusstruktuuri analüüsiga. Goffman võttis kasutusele ka raamistiku (*framing*) mõiste, mis tähistab seda, kuidas suhtluses osaleja mingil hetkel interpreteerib suhtlussituatsiooni ja oma osa selles (vt Goffman 1981 [1979]).

Nagu eespool öeldud, hinnatakse sotsioloogilises ja antropoloogilises lingvistikas juba sooritatud tegu tema sotsiaalsete tagajärgede põhjal (Duranti 1997: 319) ja "mõtete lugemine" ehk siis kavatsuste postuleerimine peab toimuma informatsiooni põhjal, mis asub "kõneleja meeles" väljaspool.

Raamianalüüs (*frame analysis*) ja osalusstruktuur (*participant structure*) koos kontekstualiseerimismärguannetega on üks analüütilistest võimalustest sellist informatsiooni saada, ning laiema konteksti kaasamine võimaldab teha ka oletusi kavatsuste kohta, isegi juhul kui introspektiivseid andmeid koguda ei ole võimalik või mõttekas.

Samas näib, et Goffmani osalejaraamistiku kasutamine analüüsis võib tekitada samasuguse ohu kui kavatsustele viitamine: väita midagi, mida ei saa tõestada. Seega on vaja välja selgitada, kuidas täpselt väljenduvad osalejarollid ja nende vahetus/muutmine vestluses, missuguselt positsioonilt vestluses osalejad lähtuvad, ja kuidas positsioonid muutuvad. On ikkagi vaja teada, kui palju laiemat ja kitsamat konteksti on oluline teada konkreetse voo või lausungi tõlgendamiseks.

Hanks (1996: 168) teeb ettepaneku, et osalusraamistikke oleks parem analüüsida kõnesündmuste või tegevusžanride (*genre of practice*) perspektiivist. See võimaldaks kõnesündmuse kirjeldust, kus uurija ei omista intentsionaalsust kõnelejale, vaid kavatsusi ja eesmärgi nähakse tulenevalt osalusraamistikust ja püüdest neid nihutada.

Goffman (1981 [1979]) täheldab, et muutused suhtlussituatsioonis osaleja lähteasendis (*footing*) on tavaliselt keelega seotud, või vähemalt on olemas paralingvistilised tundemärgid, mis seda muutust tähistavad. Neid kontekstualiseerimismärguandeid on Gumperz püüdnud identifitseerida, eriti kultuuridevahelise suhtlemises.

Shea kritiseerib Gumperzi vaateid keele emakeelena rääkija ja võõrkeelena rääkija vahelise vestluse analüüsi kontekstis. Ta soovib rääkida pigem struktureerimisest kui struktuurist ja positsioonidesse asumisest (*positioning*) kui positsioonidest (1994: 363). Lähtudes Goodwini ja Goodwini (1992) hinnangute analüüsist, väidab Shea, et kogu kõne on alati hinnanguline ja esitab ühe konkreetse versiooni sündmustest, mis asetab teised kõnelejad vastavatesse positsioonidesse ja kujundab diskursuse konteksti (Shea 1994). "Osalus kvaliteet", mis nähtub näiteks tagasisides, ühises kõne ülesehitamises jne, võib olla otsustav faktor keele võõrkeelena rääkija kõne ladususe jaoks. Konversatsioonianalüüsi meetodikat teise/võõrkeele kontekstis on kasutanud ka Wong (2000), kes väidab näiteks, et mitte-emakeele kõneleja kasutuses võib vestluspartikkel olla sageli hoopis teise funktsiooniga kui vestluspartneril.

4. Eesti keele kohvitund: näiteid kõnesündmuse analüüsist

Eespool kirjeldasin kokkuvõtvalt erinevaid lähenemisi kontekstuaalsele tähendusele, ja püüdeid neid ühtsesse analüütilisse süsteemi paigutada. Järgnevalt esitan mõned näited kontekstuaalse informatsiooni eri aspektide kasutamisest etnograafiliselt motiveeritud vestlusanalüüsis.

Järgnevad näited pärinevad kõnesituatsioonist, kus on paralleelselt kasutusel vähemalt kaks osalejaraamistikku. USA ülikoolis eesti keele programmi juures toimub iganädalane konversatsioonitund (kohvitund), kus eestikeelses vestluses osalevad nii endised kui ka praegused keeleõpilased, keeleõpetaja, külalised Eestist, teised eesti keele oskajad. Osalemine on vabatahtlik. Ameerika keeleõppijad ja eestlased (eriti ülikooli keeleprogrammi õpetaja) on samaaegselt nii võrdses positsioonis vestluspartnerid (kõnesündmuse füüsiline kontekst on väga erinev tunni omast, kuna see toimub linnas, kohvikus, eemal ülikoolihoonetest, taustal mängib muusika, kõrvallaudades vesteldakse, aeg-ajalt sekkuvad ettekandjad jne) kui ka õpilase-õpetaja erineva võimupositsiooniga suhetes. Seega on kaks võimalikku raamistust (*framing*) juba kõnesündmuses endas olemas, mis mõnevõrra hõlbustab analüüsi. Kuna õpilased ja õpetaja on enam-vähem samavanused ja sama akadeemilise positsiooniga (mitmed keeleõpilased on doktorandid ja õpetavad kursusi oma erialal), püütakse seda keeleoskusest tulenevat ebavõrdsust igati vähendada, "etteantud" osalejarolle muuta ja raamistikke nihutada.

Kõigepealt paar näidet, kuidas eesti keele õpilase tagasiside kasutus erineb mõnevõrra eestlasest vestluspartnети poolt oodatust.

(1) [AM on ameerika naisüliõpilane, EST on eestlane, keskealine mees, tervishoiuspetsialist]

AM1: um /kas on uhm/ et mõned inimesed/ uhm uhm/ ei ei võta osa /
uhm haigekassale/ ja kuidas see juhtub?

EST1: See on niimoodi et/ nad ei tööta mitte kusagil [ja teine suur grupp

AM: [uhuh

EST1: on Eestis väga palju inimesi maal/ taludes/[ja ei [maksa

AM: [uhuh [jaa

EST1: haigekassa maksu

Vestlust pealt kuulnud eestlase jaoks oli AM "jaa" üllatav ja isegi ebaviisakas, sest ta näis väljendavat nõusolekut EST väitega enne,

kui ta jõudis lõpetada, ning “jaa” tundus kannatamatusena. Eestlane oli ameerika üliõpilasest vanem ja kõrgema positsiooniga.

(2) [AM on üliõpilane, EST on eesti keele õpetaja Eestist, AM käis Tartus paar aastat tagasi, EST kirjeldab kino Tartus]

EST1: See näeb samasugune välja/ nagu kakskümmend aastat tagasi
AM: jaa / jaa

Eestlane tõlgendas AM rõhulist *jaa jaa* tagasisidet nõusolekut väljendavana, mis on vastuolus tema arusaamisega enda ja kuulaja ühistest teadmistest: AM ei saa teada, kuidas nägi kino välja kakskümmend aastat tagasi. Nõusolekupartikli kasutamine tagasideks on tavaline ka eestlaste vestluses, kuid see eeldab enamasti mingit ühist teadmist, mis on välistatud esimese näite küsimuse kontekstis ja teise näite eelneva diskursuse kontekstis (AM käis Tartus hiljuti, EST on sealt pärit).

Järgmises näites on kontekstualiseerimissignaaliks prosoodia (vt Couper-Kuhlen, Seltig 1996), AM kasutab inglise keelele omast tõusvat intonatsiooni, mis kombineerituna sõnaalguse rõhuga paneb tema neutraalsena kavatsetud küsimuse eestlase jaoks iroonilisse võtmesse, millele see vastab oma seisukohta eriliselt rõhutades, ja siis oma reaktsiooni naeruga pehmedades.

(3) [EST on külaline Eestist, u 40 a. naine, AM on naisüliõpilane, nad räägivad hommikuti televisioonis näidatavast tervishoiuprogrammist, mis eesti külalise arvates on kasulik]

EST1: jah ja **igal** hommikul siin näidatakse
AM: kas Te arvate/ et see / `ai `tab?

EST2: arvan **muidugi** / minagi saan targemaks (naerab)

Järgnev katkend (4) näitab, kuidas P (eesti keele õpetaja Eestist) kasutatud impersonaalne 2. isiku konstruktsioon (1, 3, 6) annab võimaluse K-l ja D-l (edasijõudnud eesti keele õpilased, ameerika naisüliõpilased) tõlgendada seda omamoodi väljakutsena, ning sellele vastates tugevdada oma positsiooni “võrdse vestluspartnerina” D tõlgendab *sina* viitava asesõnana ja kasutab seda kohe vastuküsimuses (8). See on ka hea näide Shea “positsioonide võtmisest”, sest K ja D räägivad koos ja teineteist aidates, saavutades “õpetaja” positsiooni, ning nad näivad nautivat seda, et saavad õpetada P-d, kes tavaliselt selles rollis on. P aga ei oska kontekstualiseerida hääldest *ebonics*: kuuldes sõna dialekt (10) ja lähtudes eelnevast eesti murrete mainimisest, on ta eksiarvamusel, et

tegu on regionaalse variandiga (11), ning alles sõna *valge* (21) selgitab tähenduse, mispeale P kasutab inglise keelt (“Black English”), aktsepteerides K ja D juhtrolli vestluses.

(4) EBONICS

- (1) P: Ma just kuulsin et / Ameerikas on see proficiency mis on see / nagu teise keele test / et seal / kui sul on kõige kõrgem tasand / sa pead aru saama ühest dialektist / ühest murdest selles keeles-
- (2) D: oh yeah?
- (3) P: midagi pead sa aru saama / kui sa tahad et-
- (4) K: uhm
- (5) D: uhm
- (6) P: sul on eesti keeles kõige kõrgem tase
- (7) D: uhummm (naer)
- (...)
- (8) D: kas sa saad aru / um ebonics' ist?
- (naer)
- (9) P: ebonics?
- (10) D: ebonics on / eesti / uhumh eesti / inglise keele dialekt umm ja / või keel / on suur debatt kas ebonics on keel või / dialekt
- (11) P: kuskohas / kuskohas see on
- (12) D: see on-
[naer]
- (13) D: on aafrika ameeriklane-
- (14) P: =uhum
- (15) D: aafrika ameeriklase keel / ja on suur probleem eriti Californias
- (16) P: see on nagu üle Ameerika igal pool?
- (17) D: [jah
- (18) K: [jah / see oli üks aasta tagasi / see oli väga suur probleem-
- (19) D: um
- (20) K: no isegi kaks või kolm / see on niimoodi / et mõned koolid / eriti need kes on kesklinnas / um / na:d ütlesid et meie lapsed ei saa aru raamatutest / sellepärast et nad on kirjutanud / kirjutatud inglise keeles / inglise keeles nagu me:: /teame-
- (21) D: [valge=
- (22) K: [oskame / ja valge / ja nad tah –
- (23) P: = see on nagu see Black English?
- (24) D: jaa jaa TÄPSELT / see on
- (25) K: ja nüüd on / um // raamatud / ja mis veel on / ma ei tea / textbooks / ja veel on ka

Järgnevas katkendis (5) põhjustab erineva mõistmise P kasutatud “õpetajakeel”, st selle asemel et kasutada (19) umbisikulist konstruktsiooni “kas saab /on võimalik kirjutada” [Eestist kui arengumaast], ta lihtsustab ja kasutab 2. isikut. K tõlgendab seda kui viitavat asesõna, ja asub põhjendama, et ta saab kirjutada ja seega osaleda kursusel, ja miks selline nõudmine on. P küsimus oli aga

mõeldud algatama diskussiooni, kas Eestist on võimalik kirjutada kui arengumaast. Erinev on siin diskursuse kontekst: K ja D (üliõpilased, ameeriklased) kontekstualiseerivad/raamistavad vestlust kui arutlust kursusele pääsemise üle, P (õpetaja, eestlane) kui arutlust Eesti käsitlemisest arengumaana, nagu selgub ka P hilinenud paranduskatsest (27).

(5) *UNDERDEVELOPED COUNTRY*

- (1) P: mis see oli / nagu see / kas sa said sellele kursusele / see statistika / misse see oli nagu-
- (2) K: ja mhm jaa
- (3) P: jaa / mul tuli meelde seoses selle Kosovoga / Kay tahtis minna=
- (4) K: =see on see Brian xxxxxxester
- (5) D: oh yeah
- (6) K: kas sina võtad / või võtsid juba=
- (7) D: =ma tahan jaa
- (8) K: mina ka / sügisel Ron võttis seda / ta ütles et on väga väga hea
- (9) D: oo:::: yeahh:: ja ma tahan //
- (10) P: aga ta ütles et/ eesti kuidas see oli et / alguses et sa ei saa
- (11) D: o:h
- (12) K: jaa ma rääkisin temaga / ja ta ütles siis alguses / et ma ei saanud võtta / sest Eesti EI [ole underdeveloped country
- (13) D: [ei ole underdeveloped
- (14) K: ja ta ütles / et ma pean kirjutama / Eestist ja miks on underdeveloped country / ja oli üks / naine ma arvan / kes tegi oma töö Ukrainast --
- (15) D: yeeah::
- (16) K: ja ta pidi väga palju kirjutama et saada // ma ei tea / sest no rohkem on Aafrikast ja -
- (17) D: [yea
- (18) K: [teistest riikidest / aga ta ütles et / no kui sina saad kirjutada sellest / ja selgitada MIKS see on underdeveloped country /ja siis
- (19) P: kas sa arvad sa saad
- (20) K: ja (.) / me juba rääkisime sellest / see on niisugune seminar / sa võtad seda ja siis kõik õpilased / kes on saanud / läbi / nad saavad proovida / raha saada (*nimi*) foundationist
- (21) D: yeah
- (22) K: see on niisugune / sa võtad kurss / ja siis pärast / võib-olla sa saad raha=
- (23) P: =saad raha lõpuks
[naer]
- (24) K: ja raha / nad annavad raha ainult inimestele / kes õpivad underdeveloped countries
- (25) D: oh
- (26) K: ja see on sellepärast / et ta ta arvab et ma pean kirjutama // See ei ole nagu / ainult selle professori jutt / see on rohkem-
- (27) P: =ja ma [mõtlesin
- (28) K: -[see foundation

Järgnevas näites (6) on kontekstualiseerimismärguanne mitteverbaalne, aga selle teeb mõistetavaks laiem kontekst.

(6) *PETERBURG*

[D on edasijõudnud eesti keeleõpilane, A algtaseme õpilane, P õpetaja ja N eesti-vene päritolu ameerika üliõpilane. D rääkis, et ta õppis vene keelt Peterburis]

(1) D: kas sul on sugulased Venemaal praegu ?

(2) N: jaa Peterburgis

(3) D: oh / on?

(4) N: ma olin käinud Peterburgis /kui ma olin väga väike / ma olin // kolmas // um grade?

(5) P: klass

(6) N: klass / ja ma ei ole Peterburgis käind / pärast seda

(7) D: **väga** ilus linn

(8) P: väga ilus

(...)

(9) P: kas sa elasid um uhm / perekonnas

(10) D: jaa

(11) N: **vene** perekonnas?

(12) D: yea uhuh / nad olid **ni:::.....** kenad / olid kenad

(13) A: kenad? (vaatab P-le otsa)

(14) D: jaa

N ja A tunnevad end eestikeelses vestluses ebakindlamalt kui D, ja võtavad P suhtes õpilase rolli, küsides abi tõlkimisel (4). D tõlgendab situatsiooni rohkem vestlusena. A istub D kõrval, ja D mõistab tema küsimust (13) tema väitele (12) järgneva sisuküsimusena, st A näib kahtlevat, kas D perekond ikka oli kena, mida D siis kinnitab (14). A küsimuse ajal on tal aga silmside vastas istuva P-ga, kes teades A kohta, et ta ei valda hästi keelt, ja ka seda, et A pigem väldiks konfrontatsiooni kaasvestlejaga kui alustaks seda, eriti tundlikul teemal, interpreteerib küsimust (13) õigesti kui palvet tõlkida sõna *kenad*.

Vaadeldud kõnesituatsioonis on oluline osalejate “kaksikroll”: ühelt poolt keeleõppijate/õpetajana ja teiselt poolt võrdsete vestluspartneritena. Ühe või teise rolli esiletõusmine või -tõstmine võib olla määrav lausungi tõlgenduse ja seega vestluse edasise arengu jaoks. Kindlasti ei piisa antud juhul kitsalt lokaalsest verbaalsest kontekstist, ja lisaks mitteverbaalsetele kontekstualiseerimissignaalidele on oluline ka laiem kultuuriline (Eesti, Ameerika, eestlaste ja venelaste suhted) ja institutsiooniline (keeleõpetaja, üliõpilased) taust, mis mõjutab tähenduste loomist ja tõlgendamist. Kuigi antud kõnesituatsioon lubab analüüsijal ühe osalejana teha mõningaid olulisi osalejate kavatsuste ja eesmärkide kohta, oleks siiski

empiirilisel vajalikul ka intervjuud ja osalejate introspektsioon, et rakendada väiteid kavatsuste kohta diskursuses.

Kuigi “mõtetelugemine” on võimatu ja kõnesündmusest väljaspool seisva analüütiku katsed kõnelejate kavatsustele toetuda on kahtlase väärtusega ettevõtmine, on siiski võimalik saada informatsiooni selliste kontekstiaspektide kohta nagu osalejate kavatsused ja eesmärgid, emotsioonid, reaktsioonid, tõlgendused jms, mis ei ole otseselt väljendatud kõnes, kuid on siiski olemas suhtlussituatsioonis. Praktilises andmekogumises ja –analüüsis võib sellist informatsiooni saada osalusvaatluse, etnograafilise uurimuse ja introspektiivsete meetoditega. Teoreetiline mudel peaks samuti sisaldama suhtluses osalejate individuaalseid kognitiivseid aspekte, mitte neid interaktiivse kõne sotsiaalsetele aspektidele vastandades, vaid nende vahelisi tihedaid seoseid peegeldades.

Kirjandus

- Akman, Varol 2000. Rethinking context as a social construct. – *Journal of Pragmatics* 32, 743–759.
- Andersen, Gisele 2001. Pragmatic Markers and Sociolinguistic Variation. *Pragmatics and Beyond New Series*. Amsterdam: Benjamins.
- Auer, Peter 1992. Introduction: John Gumperz’ approach to contextualization. – *The Contextualization of Language*. Toim P Auer, A. di Luzio. Amsterdam: John Benjamins. 1–38.
- Bauman, Richard; Briggs, Charles L. 1990. Poetics and performance as critical perspectives on language and social life. – *Annual Review of Anthropology* 19, 59–88.
- Bunt, Harry 2000. Dialogue pragmatics and context specification. – *Abduction, Belief and Context in Dialogue: studies in computational pragmatics*. (Natural Language Processing, vol. 1). Toim H. Bunt, W Black. Amsterdam /Philadelphia: John Benjamins. 81–150.
- Bunt, Harry; Black, Bill 2000. The ABC of computational pragmatics. – *Abduction, Belief and Context in Dialogue: Studies in Computational Pragmatics*. (Natural Language Processing, vol.1). Toim H. Bunt, W. Black. Amsterdam /Philadelphia: John Benjamins. 1–46.
- Cicourel, Aaron V 1992. The interpretation of communicative contexts: examples from medical encounters. – *Rethinking Context: Language as an Interactive Phenomenon*. Toim A. Duranti, C. Goodwin. Cambridge: Cambridge UP 291–310.

- Couper-Kuhlen, Elizabeth; Selting, Margret 1996. Towards an interactional perspective on prosody and a prosodic perspective on interaction. – *Prosody in Conversation: Interactional Studies*. Toim E. Couper-Kuhlen, M. Selting.
- Duranti, Alessandro 1997. *Linguistic Anthropology*. Cambridge: Cambridge UP
- Goffman, Erving 1981 [1979]. *Forms of Talk*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- Goodwin, C.; Duranti, A. 1992. Rethinking context: an introduction. – *Rethinking Context: Language as an Interactive Phenomenon*. Toim A. Duranti, C. Goodwin. Cambridge: Cambridge UP 1–42.
- Goodwin, Charles; Goodwin, Marjorie 1992. Assessments and the construction of context. – *Rethinking Context: Language as an Interactive Phenomenon*. Toim A. Duranti, C. Goodwin. Cambridge: Cambridge UP. 147–190.
- Hanks, William F. 1996. Exorcism and the description of participant roles. – *Natural Histories of Discourse*. Toim M. Silverstein, G. Urban. Chicago and London: University of Chicago Press. 160–202.
- Hymes, Dell 1972. Models of interaction in language and social life. – *Directions of Sociolinguistics: The Ethnography of Communication*. Toim J. J. Gumperz, D. Hymes. New York: Holt, Rinehart & Winston. 35–71.
- Shea, David P. 1994. Perspective and production: structuring conversational participation across cultural borders. – *Pragmatics* 4, 357–389.
- Schegloff, Emmanuel A. 1996. Turn organization: one intersection of grammar and interaction. – *Interaction and Grammar*. Toim E. Ochs, E. A. Schegloff, S. A. Thompson. Cambridge: Cambridge UP. 52–133.
- Wong, Jean 2000. Delayed next turn repair initiation in native/non-native speaker English conversation. – *Applied Linguistics* 21 (1), 244–267.